

❖ **Mahmûd el-Azeb**, *İşkâliyyâtü Tercemeti Ma'âni'l-Kur'ân'i'l-Kerîm*, Nahdatü Mısır, 2006.

Enes Büyük*

Tanıtımını amaçladığımız bu çalışmada, Mahmud el-Azeb, çalışmasının he ne kadar daha çok Fransız Müslümanlara faydalı olacağını ifade etse de, bu çalışma bizlere de, Kur'ân'ın gerek Batı dillerine gerekse İbrânîce'ye çevrilirken mütercimlerin karşılaştıkları problemlerle, Türkçe'deki Kur'ân tercümelemleri problemlerini mukayese etme imkânını vermektedir. Yazar özellikle Batılı mütercimlerin karşılaştıkları temel problemleri başlıklar halinde zikreder ve araştırmacıya bu konuda çözüm önerileri sunar. Bunların yanında bazı hususlarda Arapça'yı, özellikle, Kur'ân Arapçası'nı, Hin-Avrupa dilleri ve İbrânîce ile mukayese eder ve bunların birbirleriyle uyuşan ve farklılaşan yönlerini zikreder. Yine çalışmada tercüme probleminin tarihinden, oryantalizm ve oryantalistlerin dünyasından bahsedilirken ortaya konulan bilgilerin de bizim için dikkate değer bilgiler olduğu gözükmektedir.

Mahmud el-Azeb, Paris'te, 11 yıldan fazla süre yaşamış ve doktora çalışması için Sorbonne Üniversitesi'nde araştırmalarda bulunmuştur. Bu zaman zarfında, Fransızlar nezdinde İslâm uzmanları olarak kabul edilen birçok Alman ve İtalyan araştırmacı ve oryantalistle görüşüp fikir teâtisinde bulunmuştur. Yazara göre çalışmayı değerli ve önemli kılan şey, buradaki bilgilerin uzun yıllar boyunca yapılan çalışma ve edinilen tecrübelere dayanıyor olmasıdır. Çalışma Ezher'de İslâmî Araştırmalar Konseyi'ne sunulmuş ve yanırları tashih edildikten sonra yazar tarafından, Fransızca olarak, L'Harmattan yayınevini bastığı *Islam de France* dergisinde (1999/4) yayımlanmıştır.

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, mgvenes@hotmail.com

Kitap beş başlıktan oluşup, önce *Batılı Mütercimlerin Karşılaştıkları Temel Birkaç Problem* dile getirilmekte, sırasıyla *Kur'ân Tercümesi'nin Tarihi Süreci*, *Oryantalizm* ve *Batılı Oryantalistler Hakkındaki Tespitler* ile *Fransızca Tercümelelerdeki Problemler* aktarılıp kusurlar dile getirilmektedir.

Yazar, çalışmasında hikmetli ve güzel bir üslup benimsediğini ve bununla birlikte Kur'ân tercümelelerini hassas, ilmî ve dilbilimsel bir okuma yolunda çok gayret sarf ettiğini ve hâlâ da bunun takipçisi olduğunu ifade etmektedir. Ona göre gerek müslüman gerekse de gayr-ı müslimlerin yaptığı tüm Kur'ân tercümeleleri dikkatli, bilinçli, tashih ve tasvibe dayalı okumalar gerektirmektedir. (s.7)

Müellif, bir araştırmacının ve eleştirmenin yeterli düzeyde bazı zarurî ilimlerden istifade etmediği takdirde, tercüme faaliyetlerinde hata ve zorlukların kaçınılmaz olduğunu ifade etmekte ve zarurî olarak bilinesi gerekenleri şöyle sıralamaktadır:

a) Kur'ân-ı Kerîm bilgisi, ona mahsus olan Kur'ân Arapçası ve sadece Kur'ân'da bulunan bazı özellikler... Bunların başında da nahiv, dil, belâğat, beyan ve îcâz ilimleri gelmektedir. Sonra, İbn Abbas, Taberî, Mukâtil, Zemahşerî, Kurtûbî, Beyzâvî, İbn Kesir ve Muhammed Abduh gibi müfessirlerin kendi icthatlarıyla ortaya koydukları tefsirlerine bakılması gerekir.

b) Tercümenin yapılacağı hedef/muhatap dil ve bu dilin gramer kuralları, belâğatı, yetkinliği, seviyesi ve gelişim düzeyi hakkındaki telakkîleri, bu dili konuşan gerek entelektüel gerekse de halkın yaşam tarzlarını bilmek...

Yazar, "*et-Ta'rîf ve't-Tenkîr ve Binâü'l-Cümle fî Arabiyyeti'l-Kur'âni'l-Kerîm ve fî İbriyyeti'l-Ahdi'l-Kadîm -Dirâse Luğaviyye Mukârane*" isimli doktora çalışmasıyla ilgili olması hasebiyle; *Régis Blachère*¹, *Albert de Biberstein Kasimirski*², *Denise Masson*³ ve *Muhammed*

1 Régis Blachère, (1900-1973), *Le Coran*, Paris 1945-51, (I-III); sûreler kronolojik sıraya göre tertip edilmiştir. Daha sonra ciddi düzeltmeler olamamakla birlikte, bazı ayetlerin yerleri farklı bölümlere kaydırılmak suretiyle küçük değişiklikler olmuş ve Paris 1972'de tek cild halinde tekrar basılmıştır. Bkz: Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, çev. Sâlih Tuğ, (İstanbul: İFAV yayımları, 2000), 2. Baskı, s.122.

2 Albert de Biberstein Kasimirski, (1808-1887), *Le Coran*, Paris 1840-44-47-52-57-73-79-80-87 yıllarında basımlar yapılmıştır. Mütercim ölümünden sonra, 1909-21-

*Hamidullah*⁴ tarafından yapılan Fransızca Kur'ân tercümelerini ve *Abraham b. Şems* ve *Yusuf b. Rıflîn*⁵ tarafından tercüme edilen İbrânîce Kur'ân tercümelerini bir araya toplamış ve temelde onların mukayesesini yapmakla birlikte birçok tercümeyle incelemiştir. Bu mukayesede yazarın İbrânîce'nin doğası, İbrânîce Kur'ân Tercümeleleri, Arap dünyasındaki tarihçesi ve İbrânîce-Arapça-Hint-Avrupa dilleri mukayesesini üzerine tespit ettiği noktalar dikkat çekicidir. Yazar bu konuda şunları söylemektedir: “*Sâmi dillerinde araştırma yapan herhangi bir kişi, Kur'ân-ı Kerîm'in, Arapça'yla aynı dil ailesine mensup başka bir dile tercümesinin, Fransızca gibi Batı dil ailesi ve ne Sâmi dilleriyle ne de Arapça'yla yakın bir ilişkisi bulunan Avrupa-Hint dilleri ailesindeki herhangi bir dile tercümesinden daha kolay ve daha kâmil olacağını düşünmektedir –ki ben de aynı fikirdeyim. Bu iki dilin (Arapça ve İbrânîce,) fonetik, sarf, nahiv ve cümle kuruluşları açısından aralarında belirgin bir yakınlık vardır.*” (s.12)

Yazar, İbrânîce Kur'ân Tercümeleleri üzerinde yaptığı dilbilimsel okumalar neticesinde tespit ettiği bazı hususları da bu çalışmasında zikretmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir:

a) Tercümelerde fonetiğin etkisi, diğerlerine (sarf, nahiv vd. kural-larına) nazaran daha azdır.

b) Morfolojideki farklılık/çeşitlilik az ya da çok manaya etki etmemektedir.

c) Terki bî yön, araştırma ve inceleme konusudur ve burası önemlidir. Çünkü terkip meselesi, edatların ve harflerin cümle içerisindeki konum ve kullanılışlarına baktığımızda zatı itibariyle problemlidir.. İbrânîce Arapça'ya nazaran çok fakirdir, haliyle bu özelliğinden dolayı Kur'ân nassında siyak çokça kaybolmaktadır.

Paris 1967'de *Le Coran* Arapça metin verilerek yayımlanmıştır. Subhî Sâlih tarafından bu tercümenin gözden geçirildiği ifade edilmektedir. Bkz: Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, s.148.

4 Muhammed Hamidullah, , *Le Saint Coran*, (Paris: Clup Français du Livre, 1950). Tercümenin, Kasım 1959-63-65-66-71-73-80-81-83-85-89 yıllarında çeşitli basımları yapılmıştır. Bkz: Muhammed Hamidullah, *Kur'ân-ı Kerîm Tarihi*, 152.

5 Yusuf Rıflîn, , *el-Kur'ân-tercüme ani'l-luğati'l-arabiyye*, (Tel Aviv: Daru'n-Neşr, 1936); ayrıca tercümenin 1963-72-87 yıllarında da değişik baskıları yapılmıştır. Bkz: Dr Ahmed Şahhât Heykel, *et-Tercümetü'l-i'briyye limaâni'l-kur'âni'l-kerîm*, (Filistin: Mektebetü Kudüs, 2006/94), s. 91.

d) Müfredât yönüne bakıldığında ise, Sâmi dillerinin çok zengin bir kelime hazinesine sahip oluşu, adeta bu ailedeki dilleri tek bir dil konumuna çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu da Kur'ân'ın İbrânice'ye tercümesini kolaylaştırmaktadır. Sözelimi Arapça'daki "لحم" kelimesini İbrânice'deki karşılığı "لحم" dir; aynı şekilde Arapça'daki "هالك" kelimesinin İbrânice'deki karşılığı da "هالخ" dır.⁶

Yazar açmış olduğu "Sorun Üstüne Sorun" başlığı altında İbrânice ve Fransızca tercüme yapan mütercimlerin temelde iki önemli hataya düştüklerini ve bu hataların uzun vadede hem müslümanların akidesi ve Kur'ân ile hem de okuyucuyla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Bu hatalar, uzun bir ayeti parçalayarak (birden fazla cümle haline getirerek) aktarmaları ve kısa ayetleri tek bir ayetmiş gibi bir cümle olarak tercüme etmeleridir. (s.16)

Yazar "Oryantalizmin ve Kur'ân Tercümelerinin Dünyası" başlığında bu iki dünyanın, sanki onları tek bir dünyaymış gibi gösteren, sıkı girift bir yapı içerisinde olduğunu vurgulamakta ve bu konu üzerinde araştırma yapacak kişinin mutlaka oryantalizmin ufku üzerinde çalışması, bunu da sadece onların hatalarını ortaya koymak ve tahlil etmek amacıyla değil, daha geniş bir perspektifle ilmi bir çalışma/ürün ortaya koyma düşüncesiyle yapmasının gerekliliğini ifade etmektedir. (s.17)

Ona göre, oryantalizm ve oryantalistler hakkında konuşmak; sözün sözü açtığı bir hüviyete sahip olup, hayat var olduğu, azı çatışma çoğu da diyalog halinde olan insanlık medeniyeti devam ettiği sürece hiç son bulmayacaktır. Fakat bu konudaki konuşmaların en tehlikelisi, rasyonellik ve duygusallık arasında duygusallığın, nefret ve bağlılık arasında nefretin, tarafsızlık ile taraf tutma arasında tarafçılığın, sübjektiflik ile objektiflik arasında sübjektifliğin daha çok ortaya çıktığı konuşmalardır. Bu durum neticesinde doğu dünyasında "oryantalizm" kelimesine abartılı, olumsuz ve mübalağalı anlamlar yüklenildiğini, fakat Batılı araştırmacıların (oryantalistlerin) kendileri hakkında bu isimlendirmeyi kabul etmeyip, kullanmadıklarını, bunun yerine tarihçi veya mütefekkir ifadelerini kullandıklarını söylemektedir. Devamla onların da bizim gibi insan olduğu,

6 Kitabın ilerleyen bölümlerinde yazar: Arapça ve İbrânice'ye ait müfredatın birbirine yakın ve bunların telaffuzlarının da uyum içerisinde olduğunu; ayrıca sarf ve kelime kalıplarının büyük oranda birbirlerine yakınlık arz ettiklerini ifade etmektedir. (s.51-52)

kendi medeniyetlerinin yetiştirdiği birer insan olup, bazılarının mutaasıb bir durum, bazılarının da objektif tavır sergileyip ne bir şeytan ne de bir melek olduklarını vurgulamaktadır. (s.18)

Yazar oryantalizm, oryantalistlerin doğası ve tarihi hakkında bilgi verdikten sonra, Muhammed Arkon'un; oryantalistik araştırmaların skolastik aklın hegemonyası altında olduğunu ve bu araştırmaların metodunun, modern devletlerin siyasî felsefelerini tazammun eden üniversitelerin akademik sultasının usulü olduğunu, hatta bu durumun geçmişte din adamlarının ve dînî aristokrasi bekçilerinin yaptıklarıyla aynı şey olduğunu söyleyerek oryantalizme yönelttiği eleştirisini aktarır. Böyle bir eleştirinin hakikatte payı olduğunu söylemekle birlikte, oryantalizme yönelik bu şekildeki bir üslûbun, –onlar tüm hızlarıyla doğu ve İslâm üzerinde çalışmalarını devam ettirirken- bir araştırmacının oryantalizmin doğasını, kaynaklarını, metot ve usulünü iyi ve doğru bir şekilde anlamasına çok fazla yardımcı olamayacağını da ilave eder. (s. 25-26) Kendisinin de katıldığı Arkon'un tespitlerini aktarmaya devam eder:

“Oryantalizmin bu yönelimi, devletlerin sömürgeci siyasî felsefelerini ihtiva etmekle birlikte ortaya çıktığı andan itibaren oryantalizm ve oryantalistlerin üzerinde bulunduğu uzun ve geniş bir hatta benzer. Birçok müsteşrik, (Batıdaki) devletlerin, Müslüman olsun veya olmasın Afrika ve Asya'daki birçok halkın ve devletin üzerinde hâkimiyet kurmasını kolaylaştırmıştır. Tabi bu durumu Batıdaki tüm müsteşriklere teşmil etmek son derece hatalıdır. Zira onların içerisinde, devletlerinin modern ve geleneksel sömürgecilik anlayışlarını reddeden –hâlâ da bunu savunan- ve ilmî nezihlikleriyle tanınan ilim adamları da vardır...” (s. 26-27)

Yazar, oryantalistlerin İslâm üzerindeki olumsuz yaklaşımları ve bakış açılarının farklılığı bağlamında şöyle bir soru sorar ve bu durumu felsefi olarak izah etmeye çalışır: Farklı medeniyet ve kültüre sahip araştırmacıların Kur'ân'ın manalarını, bizim kültür ve medeniyetimize göre anlamalarını ve araştırmalarını beklememiz ne kadar makul ve doğrudur? Her insanın bir bireysel bir de toplumsal yönü vardır. İşte toplumsal yönü de onu yetiştiren kültürü ve medeniyetiyle ilgilidir. Dolayısıyla bir araştırmacı, yapacağı araştırmalarda mutlaka bu iki olguyu göz önünde bulundurarak çalışmalarını yapmalıdır. (s. 28-29)

Yazar Fransız mütercimler özelinde, Batılı Kur'ân mütercimlerinin karşılaştıkları iki temel problem üzerinde durur. Bunların biri dil prob-

lemidir. Bu, tam anlamıyla kültürün dilidir. Şurası kesin ki oryantalistlerin bu konuda çok acze düştükleri ve Arapça'nın derinliklerine vâkıf olamadıkları ortadadır. Kültürün dilinden bahsetmeden önce, Kur'ân'ın kendi dili başlı başına bir araştırma ve inceleme mevzuudur. Bu durumu "Kur'ân Arapçası" ile ıstılahî olarak te'kit etmek gerekir. Ve Kur'ân Arapçası da mutlak olarak çağdaş Arapça'nın dil sınırları çerçevesine sokulamayacak özel yönleri sahiptir. Sonrasında Kur'ân Arapçası'nı şekillendiren en önemli özellik ise Arap şiiri ve bu şiirin, üzerine ikame edildiği Arap Grameri'dir. Kur'ân tercümelerinin bu luğavî problemleri, tercümeleleri olumlu veya olumsuz çokça etkilemiş ve hâlâ da etkilemeye devam etmektedir. Olumsuz etkilerse daha çok İslâm düşüncesi, felsefesi, tarihi ve sosyolojisi hakkında yapılan araştırmalarda ortaya çıkmaktadır. (s. 31)

En az önceki kadar önemli bir diğer sorun ise mütercim ve tercümesi üzerinde dinînin ve kültürünün etkisidir. Yazar burada daha çok, bazen dinsiz bazen de laik mütercimlerin tutumu üzerinde durur; bununla birlikte Kitab-ı Mukaddes'in genel olarak Batı üzerinde ciddi bir şekilde etkili olduğunu ifade eder ve semavî dinlere inanan mütercimlere nazaran, diğerlerinin daha çetin bir tavır sergilediklerini söyler. (s. 32)

Yazar kitapta, "Problemin Tarihi" şeklinde açtığı başlıkta, "Kur'ân'ın şer'î olarak tercümesi mümkün müdür?" ve "Kur'ân'ın teorik olarak tercümesi mümkün müdür?" yönünde iki temel soru ileri sürmüş ve bunlara, Hz Peygamber döneminden başlayarak cevaplar vermeye çalışmıştır. İlk önce Kur'ân'ın şer'î olarak tercümesinin, gerek Selman el-Fârisî'nin Fatihâ'yı Farsça'ya çevirdiği tercümesi gerekse de Rasûlüllah'ın (sav) İslâmî davetle ilgili olarak gönderdiği mektuplardan hareketle ve bunların yanında âlimlerin Kur'ân'ın tercümesinin cevazına yönelik ortaya koydukları görüşlerini de ekleyerek câiz olduğunu ifade eder. (s. 36-40) Kur'ân'ın teorik olarak tercümesi meselesinde ise hem geçmiş dönemdeki Câhız ve Nisâbûrî gibi alimler hem de modern dönemdeki araştırmacı, şair ve dilbilimcilerden nakiller yaparak onların, bir dilin teorik açıdan başka bir dile tercümesinin mutlak olarak mümkün olamayacağı yönündeki ifade ve görüşlerini nakleder. (s. 41) Burada yazar, Muhammed Abduh'un, teknik birtakım problemlerden dolayı ihtiyatlı davranarak Kur'ân'ın başka bir dile tercümesine karşı çıktığını onun ifadeleriyle şöyle aktarır:

"Birden fazla dil bilenlerce katî olarak bilinmektedir ki, dünya dillerinden herhangi iki dilin kelimelerinin ve bunların delâletlerinin

tümünün uyuşması/birbirine denk düşmesi mümkün değildir. Diyelim ki iki dil, bir lafzın kinâye, mecâz ve hakikat anlamlarında birbiriyle uyuşt; fakat Kur'ân'da ğayb âlemi ve Allah'ın sıfatlarıyla ilgili kullanılan ifadeler gibi şer'î konuların tercüme edilmesi asla mümkün değildir. Bundan dolayı birçok sosyolog ve filolog bir dilin, edebiyatta, kültürde, kelimelerinin hem akli hem de şer'î anlamlarında diğer bir dilin mesabesinde olamayacağını ifade etmekte. Bunun örneği; Kur'ân'da Kıyamet ile ilgili zikredilen "Vâkı'â", "Dâmme", "Sâhha", "Hâkka" ve "Ĝâşiye" gibi kavramlardır. Bunlar çok olmakla birlikte, bunların Arapça'da kendilerine has olmak üzere delalet ettikleri anlamlar vardır: Bu anlamların, ancak Kıyâmet Günü'nde tahakkuk etmeleri murâd edilmektedir..." (s. 43)

Yazar, "Tercüme Zorluklar ve Hatalar" başlığı altında, araştırmaları esnasında Kur'ân'ın tercümesi noktasında tespit ettiği hususları muhtasar olarak zikreder: a) Kur'ân'da, Arapça'ya, Arap Yarımadası'na ve vahyin indiği bölgeye mahsus ve başka dilde mukabili olmayan kelime ve kavramlar geçmektedir. Sözelimi: "Bahîra", "Sâibe", "Vasîle", "Hâm" gibi kelimeler mütercimi, o kelimelerle ilgi tercümesinde dipnot düşmeye mecbur bırakmaktadır. b) Kur'ân'da geçen takdim-te'hir, icaz, isim ve fiil cümlelerinin, buldukları terkiplerde önemli misyon ve konuları vardır. Eğer fiil cümlesi ile isim cümlesi karıştırılır, biri diğerinin yerine tercüme edilirse bu durum, mana ile sıkı ilişkisi olan o terkinin göz ardı edilmesine sebep olur. Hint-Avrupa dillerinde fiil ile başlayan bir fiil cümlesi yoktur. Onlar çoğu zaman cümlede isim-fiil cümlesi ayrımına da gitmemektedirler. Haliyle bu durum Kur'ân'daki cümlelerde geçen ve o terkipte önemli bir konumu bulunan fiil ve isim cümlelerinin tercümesini zorlaştırmaktadır. c) İçinde buldukları terkiye göre geleceğe delalet eden fiil, zaman ve ism-i fâiller, şimdiye-geleceğe delalet eden muzârî ve kıyamet sahneleriyle ilgili olarak müstakbele delalet eden mâzi kullanımlar da işi zorlaştırmaktadır. d) Meânî, Beyân ve Bedî' çeşitlerinin bulunduğu Kur'ân Belâĝati'nde; Tıbak, Tevriye ve Cinâs gibi hususlarda yetkinliğin sağlanamaması, metinde önemli bir yönün kaybedilmesine sebep olacaktır.⁷ (Diğer hususlar için bkz; s. 49)

Yazar çalışmasının son bölümlerinde Fransızca tercümelelerdeki hatalardan örnekler serdedip bunların tahlilini yapmakta ve sonuçta özet

7 Yazar burada 100.Âdiyât suresinin ilk beş ayetini örnek olarak sunar, burada kelime düzenindeki uyuma, sarf ve terkiplere dikkat çeker. Bu hususların muhatap dilde ayıyla tercüme edilmesinin nasıl mümkün olacağını sorar.

olarak şunları ifade etmektedir: “Tercüme” ve “Tefsir” kelimeleri aslında aynı şeydir, bunu Abdullah b. Abbas’a verilen “Tercümânü'l-Kur’ân” ifadesinden de anlamak mümkündür.⁸ Tercümelerdeki hatalar, Kur’ân nassındaki mânalar derinliklerini koruduğu sürece⁹ son bulmayacaktır. Birçok tefsirde isrâiliyât örneklerini görmekteyiz, aynı şekilde sadece müslümanların değil de batılı müsteşriklerin yaptıkları tercümelerde de bu rivayetleri görmekteyiz; hatta müsteşriklerin tercümelerindeki bu rivayetler Kur’ân’ın isrâilî kaynaklı olduğunu gösterme amacına matuftur. Müslüman araştırmacılar son zamanlarda tercüme problemlerine yönelmekte fakat tercümelerdeki hataların teorik kaynaklarını ve genel mefhumlarını kavramak, bu tercümelerdeki hataları tespit edip bunlara çözümler sunmaktan –bu da önemli olmakla birlikte- daha önemlidir.

Netice olarak şunları söylemek mümkündür: Çalışma, Kur’ân tercümeleri konusunda araştırma yapan Türk araştırmacılara faydalı olması açısından hem Türkçe’de hem de ilim dünyasında yapılan Kur’ân tercümelerine nispetle bazı yönlerden temayüz etmektedir. Türkçede, hem Türkiye’de hem dünyada tarihi süreç içerisinde yapılan Kur’ân tercümeleri hakkında kapsamlı bilgi veren çalışmaların olduğunu söylemek zordur. Türkiye’de, dünyanın çeşitli dillerine yönelik yapılan Kur’ân tercümeleri hakkında bilgi veren çalışmaların başında M. Hamidullah’ın “Kur’ân-ı Kerîm Tarihi” adıyla tercümesi yapılan eseridir. Bu çalışmada dahi sözgelimi Yahudilerin İbrânîceye çevirdikleri Kur’ân tercümeleri ve mütercimleri hakkında bilgi yoktur. Dolayısıyla Mahmud el-Azeb mezkûr bu çalışmasında İbrânîce tercümelerden ve Arapça-İbrânîce dil mukayesesinde tespit ettiği ayınlık ve farklılıkların tercümelere nasıl yansıdığından bahsetmekle, bu konuda okurlar için İbrânîce Kur’ân tercümeleri dünyasına kapı aralamaktadır.

Kısmen eleştiriye açık olmakla birlikte, oryantalizm ve oryantalistler hakkında çalışma yapacak araştırmacıların, oryantalizmin düşünce kodlarını ve usûl anlayışlarını doğru tespit etmek için bu meseleyi birçok değişik perspektiften ele almaları gerektiğinin, özellikle de onların İslâm’a yönelik bakış açılarını veya iddia ve ithamlarını içlerinde buldukları sosyo-politik ve kültürel çevreleriyle birlikte anlamaya çalışmalarının, elzem olduğunun yazar tarafından söylenmesi dikkate değer bir tespittir.

8 Yazar “mütercim” ifadesiyle “müfessir”i kastetmektedir.

9 Yazar burada 18/Kehf 109 ile 31/Lokman 27. ayetlere atıfta bulunmaktadır.

Batı kültürüyle yetişmiş bir oryantalistin İslâm kültürünü Müslümanların algıladıkları ve anladıkları şekliyle değerlendirememesini makul karşılamak gerektiği vurgulanmaktadır; fakat bu durum karşı taraf açısından düşünüldüğünde -birçok oryantalistin eserlerinde müşahede edildiği gibi- onlara İslâm'ı tahkir etme ve gerek Hz. Peygamber'i gerekse de İslâmî değerleri itibarsızlaştırmaya yönelik bir hak tanımamaktadır. Zira yazarın Müslüman araştırmacılara sunduğu bu yöntem, bilmukabil İslâmî araştırmalar yaparken oryantalistler için de geçerli olduğu vurgulanmalıdır.

Kur'ân'ın teorik olarak başka dillere tercümesi meselesinde, teorik açıdan Kur'ân'ın başka dillere tercümesinin mümkün olmamasına dayalı olarak, gerek önceki dönemlerde yaşamış gerekse de çağdaş dönemlerdeki öne çıkan bazı filolog ve edebiyatçılardan yapılan alıntılar tartışmaya açık bir hüviyettir. Çünkü verilen bilgilerde Kur'ân'ın mutlak olarak tercümesinin mümkün olmayışı temelinde, Kur'ân'ın mesajının diğer dillere mensup insanlara bütünüyle aktarılamayacağı izlenimi edinilmektedir. Kur'ân'ın bazı kavramlarının başka dillere tercümesinin mümkün olmayacağına dair, kıyâmet ahvaliyle ilgili Kur'ân'da kullanılan kavramlar, sunulan örnekler arasındadır. Hiç şüphesiz, kıyâmet ve âhiret ahvalinden bahsedilirken zikredilen kavramların, anlam dünyalarının bütünüyle karşılanacak şekilde tercüme edilememesi sadece dille ilgili olmadığı için, bu kavramların tam olarak delalet ettiği anlamlar Araplar için de meçhuliyetini korumaktadır. Diğer bir deyişle söz konusu kavramların tam olarak ne ifade ettikleri kıyâmet ve ahretin vuku'u esnasında tecrübeyle anlaşılacağı için, bu kavramları anlama noktasında Arap olsun Acem olsun tüm muhataplar aynı konumdadır. Dolayısıyla bu gibi kavramların ihtiva ettikleri anlamlar tamamen değil de, kolektif olarak ifade ettikleri itikadi şuur aktarılabilirdiği ölçüde maksat hâsıl olacaktır.